

24.97x31.05	1/2	עמוד 46	גלובס - כותרת	14/04/2021	76913904-9
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינו - 80790					

הטכנולוגיה שהניעה את החזון הצינוני

איך השפיעה המצאת הקיטור על חזונו של הרצל, מדוע התנגד א.ד. גורדון לקידמה ומה היה יחסו של בן גוריון למדע ❖ ד"ר אסף שמיס מאוניברסיטת חיפה חוקר את האופן שבו אבות הציונות התייחסו לטכנולוגיה וטוען שהיום בישראל לא דנים מספיק על המשמעות שלה / גלי וינרב

האם מדינת היהודים נולדה מלכתחילה כסטארט-אפ גייש? כאומה הנשענת במידה רבה על טכנולוגיה כדי להשיג את העוצמה ואת היתרון היחסי שלה? או שאולי הפכה לכזאת רק לאחר קום המדינה? זהו תחום מחקר של ד"ר אסף שמיס, מהחוג ללימודי ישראל באוניברסיטת חיפה, ומוזכ"ל האגודה ללימודי ישראל (AIS).

"מאז ומתמיד חשבתי ששני הדברים שמניעים את העולם הם אידיאולוגיה וטכנולוגיה", אומר שמיס בראיון ל"גלובס". "אלה שני דברים שגם מאוד משפיעים זה על זה. אפשר לראות זאת גם היום, לדוגמה בתיאוריות הקונספירציה שצומחות ברשתות החברתיות ומעוררות קיטוב פוליטי, או דווקא באקטיביזם של הצעירים שמתגבש ברשתות החברתיות. אם אנחנו שואלים האומנם הטכנולוגיה יכולה להשפיע על אידיאולוגיה ועד כמה היא מושפעת ממנה, אפשר לחזור אחורה ולראות מה נוצר מהמשק הזה בעבר".

הפוקאסט של הרצל

דוהרים אנו עתה באוניות קיטור ענקיות על פני ימים לא נודעים מקודם. אנו מעלים מסילות ברזל בטוחות אל מרחבי-הים; אף חושב אני, כי מאור החשמל לא הומצא כל-עיקר כדי שמספר סנובים יאירו בו את אולמי-הפאר שלהם, אלא כדי שנפתור לאורו את בעיות האנושות. אחת מאלה, ולא הנקלית שבהן, היא שאלת היהודים" (בנימין זאב הרצל, "מדינת היהודים", הוצאת הספרייה הציונית, תשל"ג, עמוד 8)

בראשית הציונות, בסוף המאה ה-19, לא היו חסרות מהפכות טכנולוגיות. הטלפון, הרדיו, הצילום, המכונית וספינות האוויר שהקדימו את התעופה המודרנית הומצאו לא מכבר. הדפוס והטלגרפיה נכנסו לשימוש על ידי

ההמונים. זו ללא ספק הייתה מהפכה. "במחקר שלי אני מתחקה אחרי האופן שבו ההוגים הציונים התייחסו לטכנולוגיה, והאם היחס שלהם לטכנולוגיה השפיע על האידיאולוגיה שלהם", אומר שמיס. לדוגמה, האם העובדה שמנוע הקיטור שינה את העולם מעט לפני שהרצל נולד שינתה את האופן שבו הוא חזה את מדינת היהודים, ומתוך כך את המדינה שבה אנחנו חיים היום? "כשהתחלתי לחקור את הנושא, הופתעתי בעצמי ממה שחשבתי", הוא אומר. "רבים מההוגים הציונים המוקדמים התייחסו לטכנולוגיה ככתבים שלהם".

הדמות הראשונה שחקר שמיס הייתה, באופן טבעי, חוזה המדינה, בנימין זאב הרצל. הוא מספר שהרצל חלם להיות מהגרס כשהיה צעיר. "הוא היה ער מאוד לכל הפיתוחים הללו. הוא היה עיתונאי מוכר ומשפיע בפריז, ובכתבות שלו לעיתונות הוא מדווח על ההמצאות בהתלהבות ורוצה להביא איך הן משפיעות על המגמות החברתיות, התרבותיות והאמנותיות סביבו.

"בטקסט 'מדינת היהודים', הוא פותח בתיאור המפעל הצינוני כמו מכונה עם גלגלי שיניים, ומסביר שכפי שתומס אדיסון, ממציא החשמל, גייס את הטכנולוגיה למען האנושות, כך הוא רוצה לגייס אותה לטובת העם היהודי. טכנולוגיית התקשורת החדשה מאפשרת איחוד כוונות בקרב ציונים מכל אירופה והעולם, ואילו טכנולוגיות התחבורה המודרניות מאפשרות להגיע בפועל לארץ ישראל בצורה אמינה ויחסית מהירה". כך הוא כתב ביומניו: "תורות לרכבות אין אנו תלויים בדרם הנהרות. תורות לחשמל יכולים אנו להתיישב בהרים".

"עצם העובדה שהרצל הייתה השפעה כפי שהייתה לו, נבעה מכך שהוא היה עיתונאי בתור הזהב של עיתונות ההמונים, שנוגד מתוך התפתחות הדפוס, הירידה במחירי הנייר והעליה באוריינות של הציבור.

צילום: איל יצחק

ד"ר אסף שמיס

בן 42, יליד ירושלים, נשוי פלוס שניים • מדען מדינה בהשרתו. עוסק בתחומים של תיאוריה פוליטית, הגות ציונית ופוליטיקה ישראלית • דוקטורט מאוניברסיטה של העיר ניו יורק ופוסט-דוקטורט באוניברסיטת קולומביה • ספרו הראשון, The Media Environment of Political Thought, יצא לאור ב-2017 • מכהן כמוזכ"ל האגודה ללימודי ישראל

הרצל ירע שלעט שלו יש כוח. הוא אמר, 'אני לא בנקאי ואין לי כסף כמו הברזן רוטשילד, אבל אני יכול להשפיע'. הוא השתמש בתפקידו כעיתונאי כדי להגיע למנהיגים ומקבלי החלטות".

חברת היהודים העתידית

הפרופסור ערד לאורחי סויר במעבדות המכון, שנבנה לפי המתכונת של מבון פקטר בפאריס. עוזריו הרבים לא נתנו לביקור להפריע לשגרת יומם והמשיכו בעבודה ליד המבחנות, המיקרוסקופים והתנורים" (בנימין זאב הרצל, "אלטנוילנד", תרגום מרים קראוס, הוצאת ככל 1997, עמ' 132)

הרצל חזה את המדינה כמדינה טכנולוגית, אומר שמיס. "זה מפורט

בספר המדע הבריוני שלו 'אלט נויילנד' מ-1902. הוא מתאר שם את 'חברת היהודים' העתידית - עדיין לא הייתה בזמן הזה מחשבה על מדינה של ממש. חברת היהודים מתוארת כמבוססת על מדע וטכנולוגיה, עם מפעלים, פיתוחים חקלאיים ייחודיים והתפלה של מים. כספר עתידני, יש בו כמוזן כל מיני המצאות שעדיין לא קיימות, ובהחלט חברת היהודים העתידית מסתמנת כמוכילה בתחום הזה מול המספר, שהוא אורח שמגיע לבקר ולהתרשם.

"בקטע מעניין במיוחד, האורחים מתעניינים, איך החברה היהודית הוקמה, ועונים להם: המהגרס שיצר אותה כרגע בחו"ל, אבל הוא השאיר לכם פה הקלטה בפונוגרף. ושני הפרקים הבאים הם למעשה ה'פורקאסט' שהמהגרס השאיר להם ועוסק בשאלה איך הוקמה המדינה".

אז הטכנולוגיה של אותה תקופה השפיעה על האידיאולוגיה של הרצל? "כן. התפתחות הכוח של

התקשורת והעובדה שהכוח של הרצל עצמו נבע מהתפתחויות ששמו את התקשורת במרכז, היו בין הגורמים שהובילו אותו אל הציונות המדינית, גישה שלפיה הבעיה היהודית היא פוליטית, ולכן גם הפתרון שלה הוא פוליטי, והוא צריך לעבור דרך שכנוע פוליטיקאים והיהודים עצמם שחיבת להתקיים מדינה או חברה כזו".

גורדון מתנגד למודרנה

וואם ידנו לא תשיג את הטכניקה בעצם מקום פעולתה העיקרית, אם לא נדע להכניס רוח חיים, יחס נפשי, מחשבה, רעיון, יצירה, במלאכה ובחרושת, נוכל להיות בטוחים, כי הטכניקה תשוב להשפיע על עבודתנו וכבוש תכבוש אותה" (מתוך המאמר של א.ד. גורדון "שותפות טבעית: לבירוד תפקידו של המשכיר")

25.44x30.38	2/2	47 עמוד	גלובס - כותרת	14/04/2021	76913905-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

התקבל לאף בית ספר להנרסה בוורשה, ראה במדע אמצעי מרכזי בקידום מאמצי ההתיישבות היהודית בארץ ישראל, אבל גם יותר מכך: הוא ראה ביצירה מדעית, טכנולוגית והנדסית חלק מתהליך התחייה הלאומי. בן גוריון יצר קשרים עם מדענים, ולאחר הקמת המדינה היה להם מרכזי בכינון הסדר המדינתי. אחד הדברים הראשונים שעשה היה הקמת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ביולי 1948.

לא מדברים יותר על טכנולוגיה

”תרבות זו הכובלת בפסי ברזל את כל מהלך החיים – היא הגורמת לכך שהאדם הולך ומקבל יותר את תכונות המכונה, שהמשחבה נעשית טכנית והרגש הופך להיות מכני” (א.ד. גורדון, "מכתב שלישי", כתבי גורדון, כרך ב', עמ' 249-250)

לדברי שמים, בעוד שאבות הציונות היו מודעים לקשר בין טכנולוגיה ואידיאולוגיה, היום יש פחות מודעות לכך. "הכוונה היא שלטכנולוגיה ולאידאולוגיה יש מטרה משותפת – שליטה. אנחנו משתמשים בטכנולוגיה כדי לשלוט בחיים שלנו, כלומר כדי להגשים מטרות אנושיות, אבל הטכנולוגיה גם יכולה להפוך את האדם לאמצעי בידיה, ולשלוט בחיים שלנו. למשל, לקרוא את גלובס בפרינט או בטלפון, זו חוויה שונה. "זה משהו שהוגי הציונות היו מודעים אליו, ואולי מנהיגים מודרניים בארץ משתמשים בו, אבל הדיון בכך אבד עם השנים בתרבות הישראלית. אנחנו מדברים לא מעט על ההייטק הישראלי ועל החדשנות הישראלית כאמצעי להגשמת מטרות, אבל ממעטים לדבר על האופן שבו הטכנולוגיה מעצבת מציאות".

זה קצת מזכיר את הסירוב של ישראל לארח הופעה של הביטלס. אמנם הביטלס אינם טכנולוגיה, אבל המנהיגים בעצם אמרו, לא כל קידמה אנחנו חייבים לקבל. "ממש כך. אנשי אקדמיה, תרבות ואמנות מדברים על זה, אבל הדיון על כך ברמה המנהיגותית חסר. בארה"ב נערכו בשנים האחרונות שימועים לתכרות הטכנולוגיה הגדולות כדי להבין את הממשק בין הטכנולוגיה לבין הציבור, אבל בישראל כל טכנולוגיה – כמו המאגר הביומטרי או איכוני שב"כ, או כלכלת החלטורה שמגולמת בחכרות כמו וולט – אנחנו בוחנים בצורה מאוד נקודתית וצרה".

לדברי שמים, מעניין לחשוב על האחרה של מקצועות טכניים וטכנולוגיה בתרבות הישראלית כיום בהקשר של דברי א.ד. גורדון המובאים כאן, על המחיר האנושי שגובה "התרבות הטכנית" ההולכת ומשתלשלת על החברה המודרנית. "האפשרות היא מציאות של חיים במקום שהכול מיוסד על המכונאות ועל הטכניקה אי מקום לחפש שם פשר לשאיפותיה הנעלות ביותר של ההרגשה האנושית?" כתב. "אם הרצל או גורדון היו חיים היום, מטכסם שמים, "הרצל היה כנראה מאוד שמח ממה שקורה, ואילו א.ד. גורדון היה מבכה את זה".

צילום: א.ד. גורדון, שטילרסטוק

"מבחינת גורדון, קבוצות של עובדי אדמה, שנסמכות על עזרה הדדית - זה כל מה שהיהדות החדשה צריכה. הוא ראה במוסדות השלטון ריחוק מן הטבע, כפי שהוא ראה בטכנולוגיה אותו ריחוק"

"הדיון על הקשר בין טכנולוגיה לאידאולוגיה איבד עם השנים. אנחנו מדברים על ההייטק הישראלי וחדשנות כאמצעי להגשמת מטרות, אבל ממעטים לדבר על האופן שבו הטכנולוגיה מעצבת מציאות"

בנשק מודרני. היו חייבים להשתמש בטכנולוגיות חקלאות מודרניות אם באמת רצו להאכיל את כל היהודים שהחלו להגיע".

האם ליישוב היהודי בארץ היה קל יותר לקבל את הטכנולוגיה המודרנית לאחר ההמצאות של חיים ויצמן בתחום חומר הנפץ? הן נתפסו כאלה שהביאו להצחצח בלפור. "זו כבר לא התקופה שאני חוקר, אבל סביר להניח שהמעמד של חיים ויצמן תרם למעמד של המדע בקרב הפוליטיקאים של התקופה. מבחינת גורדון עצמו, הצהרת בלפור בכלל לא הייתה התפתחות חיובית כל כך. הוא לא רצה שהזכות של היהודים על המדינה תבוא מהעולם המדיני. "ראש הממשלה הראשון, דוד בן גוריון, אכן היה הרבה יותר פרגמטי, והוא גם ייחס חשיבות רבה למדע".

על המחויבות של בן גוריון למדע ולטכנולוגיה כתב בהרחבה ארי בראל בספרו "מלך המהגרים - דוד בן גוריון מדע ובינוי אומה" (הוצאת מוסד ביאליק, 2014). לפי בראל, בן גוריון, שבעצמו רצה ללמוד הנדסה אך לא

ממנה. בגלל הרגש על עבודת הכפיים, גורדון כחל בגישה המדינית ולא ביקש בכלל להקים מדינה. מבחינתו, קבוצות קבוצות של עובדי אדמה, שנסמכות על עזרה הדדית - זה כל מה שהיהדות החדשה צריכה. הוא ראה במוסדות השלטון ריחוק מן הטבע, כפי שהוא ראה בטכנולוגיה אותו ריחוק. הוא ותומכיו התנגדו גם לטכנולוגיות הגנה מודרניות. כאשר גורדון עמד לשמור בלילות, הוא סירב לקחת איתו רובה, אלא רק משרוקית".

כשהושבים כמה מעטים היו חלוצי העלייה השנייה לעומת היהודים שנשארו באירופה, אפשר לראות בהם מעין בת של היפוסטריים עובדי אדמה ושוללי טכנולוגיה. גורדון ממש נראה מתאים לתפקיד. "לגמרי. בתקופה הזאת היגרו מאירופה 2.1 מיליון יהודים ורק 50 אלף הגיעו לישראל, ומתוך אלה רק חלק היו חלוצים. גורדון תמיד מוזכר כאנרכיסט, ובעצם גם סוג של אנטי-ציוני כי הוא לא רצה את המדינה. רוב מי שהצטרפו אליו היו צעירים, וזה נחשב אז למעשה מטורף. גורדון עצמו עשה זאת בגיל 48 עם ילדים".

הפרגטיות של בן גוריון

”בעוד כמה שנים, אם תהיה מלחמה, היא תתנהל רק על ידי לחיצת כפתורים. מספר אנשים ילחצו על כפתורים, ויטופו מטוסים ופילים בלי אנשים” (דוד בן גוריון, מתוך "יחוד וייעוד - דברים על ביטחון ישראל", הוצאת מערכות, 1971)

איך הטכנולוגיה ניצחה בסוף? לדברי שמים, אי-אפשר לומר שהיא ניצחה בדיוק. הרי גישת עבודת הכפיים יצרה את הקיבוצים, ומדינת היהודים בסופו של דבר הוקמה על ידי יוצאי קיבוצים, בגישה של דת העבודה. דוד בן גוריון וברל כצנלסון, שניהם הגיעו מהעולם הזה. אלא שעם הזמן החזון הוכפף לפרגמטיקה. היו חייבים להשתמש

בעוד שבתמונה המפורסמת של הרצל אנחנו רואים אותו עומד על המרפסת ומביט רחוק, חושב מחשבות עתידניות, התמונה המפורסמת של אהרון דוד גורדון מציגה אותו עם טורייה ביד - כלי שהומצא לא במאה ה-19 אלא פחות או יותר עם המצאת החקלאות. "חלוצי העלייה השנייה שללו טכנולוגיה מודרנית. הם בחרו בטורייה ובמחרשה, כי הם ייצגו את הקשר שהם ראו בינם לבין ארץ ישראל".

הם רצו להיות כמו בתנ"ך? "זה אולי חלק מהעניין, אבל יותר מכך הם רצו להיות קשורים לאדמה באופן בלתי אמצעי. זה היה היהודי מהסוג החדש - חזק, עצמאי ונטוע בארצו. ואם הוא נטוע בארצו אז הוא עובד את האדמה בכוח גופו שלו, וזה מה שמאפשר לו להיות גם חזק ולהגן על עצמו בכוחותיו שלו. היהודי הזה הוא ההפך מן היהודי הגלותי, שתלוש מן האדמה ותלוי בחסד של השליטים והפוליטיקאים השונים.

"היו מקרים שבהם חלוצי העלייה השנייה היו יכולים לעבוד עם כלים מתוחכמים יותר, אבל הם ייתרו. א.ד. גורדון ממש סירב באופן סיסטמטי לעבוד עם טכנולוגיה יותר מודרנית, וזה יצר מתח בין קבוצות החלוצים מן העלייה השנייה, שזו הייתה גישתם, לבין מושבות הברון רוטשילד.

"גורדון גרס כי רק בכוחם של כלים חקלאיים בלתי ממוכנים, ובראשם, המחרשה והטורייה, ליצור את היקפה הישירה בין האומה היהודית לטבע הארץ-ישראלי. לפיכך, הוא ראה בעבודה בעזרת אותם כלים 'עבודת אלוהים'. גורדון נוהג לכנות את המערך שעמו הוא עובד 'המערך הקדוש'. בניגוד לחזון ההרצליאני, שבו העם היהודי מתאחד הודות לטכנולוגיה המודרנית, גורדון קורא לתבריו החלוצים: 'התאחדו במערך!'"

"האידאולוגיה הזו לא רק גרמה לעבודת כפיים, אלא גם הושפעה

צילום: דס ריימונד - לעית

צילום: בארבות בית גורדון

בן גוריון. קידם את המדע

א.ד. גורדון. הזהיר מפני מחיר הקידמה